

MEDIATSIYANING IJTIMOYIY SHERIKLIK VA MANFAATLAR MUVOZANATINI TA'MINLASHDAGI ROLI

Abdullaev Bahodir Ahmedovich

Namangan davlat universiteti tadqiqotchisi

bahodir.1977@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22080943>

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada zamonaviy jamiyat taraqqiyoti sharoitida mediatsiyaning ijtimoiy sheriklik tizimini mustahkamlash hamda turli ijtimoiy qatlamlar va subyektlar o'rtasida manfaatlar muvozanatini (balansini) ta'minlashdagi ijtimoiy-falsafiy roli tadqiq etiladi. Maqolada an'anaviy nizoli yondashuvlardan farqli o'laroq, mediativ tartib-taomillarning o'zaro ishonch, ijtimoiy kapitalni oshirish, resurslar taqsimotidagi adolat mezonlarini qaror toptirish hamda fuqarolik jamiyati institutlari barqarorligini ta'minlashdagi funksional imkoniyatlari ochib berilgan. Muallif mediatsiyani faqatgina nizolarni bartaraf etuvchi amaliy vosita sifatida emas, balki shaxsning ma'naviy-axloqiy mas'uliyati va dialogik madaniyatiga tayanuvchi murakkab ijtimoiy-aksiologik fenomen sifatida kontseptuallashtiradi.

Kalit so'zlar: mediatsiya, ijtimoiy sheriklik, manfaatlar muvozanati, ijtimoiy nizo, ijtimoiy kapital, konsensus, muloqot falsafasi, aksiologiya, fuqarolik jamiyati.

Аннотация: В статье исследуется социально-философская роль медиации в укреплении системы социального партнерства и обеспечении баланса интересов различных общественных групп и субъектов в условиях современной социальной динамики. Обосновывается, что медиативные процедуры способствуют воспроизводству доверия, накоплению социального капитала, снижению конфликтного потенциала и институционализации справедливых механизмов согласования потребностей. Автор анализирует медиацию как целостный аксиологический феномен, укорененный в культуре диалога и взаимной моральной ответственности сторон.

Ключевые слова: медиация, социальное партнерство, баланс интересов, социальный конфликт, социальный капитал, консенсус, философия диалога, аксиология, гражданское общество.

Abstract: This article provides a socio-philosophical analysis of the role of mediation in strengthening social partnership and sustaining a balance of interests among diverse societal groups within modern transformations. The paper demonstrates that mediation fosters institutional trust, accumulates social capital, mitigates systemic contradictions, and facilitates equitable interest alignment. The author substantiates mediation not merely as an alternative

dispute settlement mechanism, but as an axiological phenomenon founded upon dialogic rationality, mutual recognition, and moral responsibility.

Keywords: mediation, social partnership, balance of interests, social conflict, social capital, consensus, philosophy of dialogue, axiology, civil society.

Zamonaviy jamiyatning transformatsion jarayonlari ijtimoiy tuzilmaning murakkablashuvi, iqtisodiy munosabatlarning differensiatsiyalashuvi hamda turli ijtimoiy guruhlarning qadriyatlar tizimidagi tafovutlarning chuqurlashuvi bilan kechmoqda. Ushbu sharoitda jamiyat barqarorligi va taraqqiyotini ta'minlashning eng muhim sharti – ijtimoiy sheriklik mexanizmlarining samarali ishlashi hamda xususiy, jamoaviy va umumjamiyat manfaatlari o'rtasidagi dinamik muvozanatni saqlab qolishdir. Manfaatlarni to'qnashuvi muqarrar bo'lgan ijtimoiy muhitda qarama-qarshiliklarni faqat ma'muriy buyruqbozlik yoki sud hokimiyatining majburlov kuchi orqali hal etish har doim ham ko'zlangan ijtimoiy birdamlikni yarata olmaydi.

Sud muhokamasi o'zining dispozitiv va qat'iy yuridik tabiatiga ko'ra, tomonlarni ko'pincha «yutuq – mag'lubiyat» (zero-sum game) qolipiga solib, ziddiyatning tub ijtimoiy-psixologik va qadriyatli ildizlarini saqlab qoladi. Natijada yuzaki bartaraf etilgan nizo keyinchalik latent (yashirin) norozilikka aylanib, ijtimoiy ishonch darajasini pasaytiradi. Shu bois zamonaviy ijtimoiy-falsafiy tafakkurda nizolarni hal qilishning muqobil va konsensual shakli bo'lgan mediatsiya institutiga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Mediatsiya – mustaqil, xolis va neytral uchinchi tomon yordamida ziddiyat ishtirokchilarining teng huquqli, ixtiyoriy va o'zaro hurmatga asoslangan muloqoti orqali har ikki tomon uchun maqbul bo'lgan yechimni topish jarayonidir. Falsafiy jihatdan mediatsiya shunchaki huquqiy amaliyot emas, balki shaxslararo va guruhlararo munosabatlarni gumanizatsiyalash, ijtimoiy sheriklik tamoyillarini qaror toptirish hamda ijtimoiy tizimda adolatli manfaatlar balansini ta'minlashning universal ma'naviy-kommunikativ instrumentidir.

Material va metodlar. Tadqiqotning metodologik asosini ijtimoiy-falsafiy tahlilning o'zaro bog'liq prinsiplari tashkil etadi:

Tizimli-funksional yondashuv vositasida jamiyat yaxlit organizm sifatida qaralib, mediatsiya mazkur tizimda entropiyani kamaytiruvchi, ijtimoiy ziddiyatlarni yumshatuvchi va barqarorlikni tiklovchi funksional institut sifatida tahlil qilindi.

Kommunikativ ratsionallik va muloqot falsafasi tamoyillari (Yu. Habermas konsepsiyasi) orqali mediatsiya jarayonidagi intersub'yektiv muloqot, argumentatsiya va konsensusga erishish mexanizmlari yoritildi [7, s. 42].

Aksiologik metod ijtimoiy sheriklikning ma'naviy-axloqiy poydevorini (adolat, burch, vijdon, hamjihatlik, insonparvarlik) tushunish va mediatsiya ishtirokchilarining ichki qadriyatlar tizimini tahlil qilish imkonini berdi.

Konfliktologik qiyosiy tahlil (R. Darendorf konsepsiyalari) asosida ziddiyatlarning destruktiv energiyasini konstruktiv ijtimoiy hamkorlikka aylantirishning chegaralari va istiqbollari aniqlandi [3, s. 143].

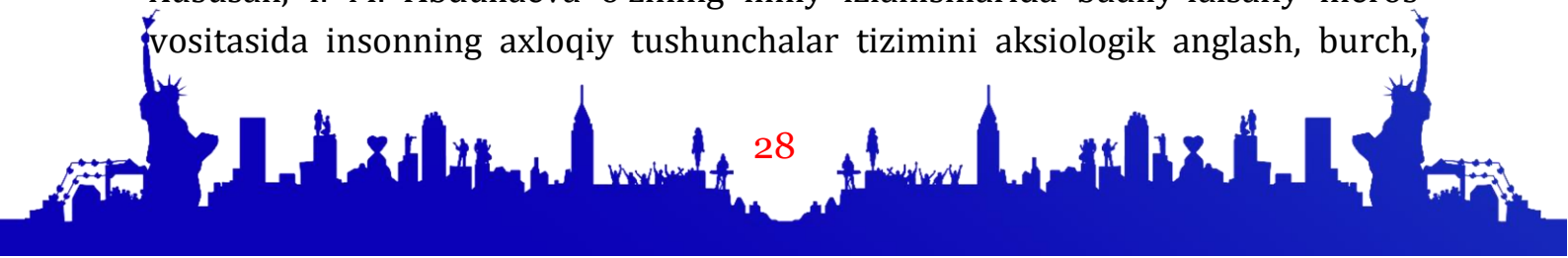
Strukturali-institutsional tahlil ijtimoiy kapital (P. Burde) va iqtisodiy munosabatlardagi tranzaksion xarajatlarni (O. Uilyamson) optimallashtirishda mediatsiyaning tutgan o'rnini ko'rsatib berishga xizmat qildi [2, s. 62; 6, s. 95].

Natijalar. Ijtimoiy sheriklik – jamiyatdagi turli ijtimoiy guruhlar, sinflar, professional qatlamlar hamda davlat va fuqarolik institutlari o'rtasidagi manfaatlarni kelishtirish, hamkorlik qilish va umumiy maqsadlar yo'lida birgalikda harakat qilishga asoslangan munosabatlar tizimidir. Ijtimoiy sheriklik o'z-o'zidan yuzaga kelmaydi; u har bir subyektning o'ziga xos ehtiyojlari va manfaatlari mavjudligini tan olish hamda ularni murosaga keltirish vositalarini talab qiladi.

Manfaatlar muvozanati esa statik (o'zgarmas) holat emas, balki doimiy dialektik rivojlanishdagi dinamik jarayondir. Ijtimoiy makonda resurslar cheklanganligi, huquq va majburiyatlarning taqsimlanishi hamda qadriyatlar xilma-xilligi sababli manfaatlar to'qnashuvi muntazam paydo bo'ladi. Agar ushbu to'qnashuvlar o'z vaqtida konstruktiv muvofiqlashtirilmasa, ular tizimli nizolarga aylanadi. Mediatsiya instituti mazkur dialektikada nizoli qarama-qarshilikni integratsiyalashgan sheriklikka aylantiruvchi katalizator vazifasini bajaradi. Ishtirokchilar «biz – ularga qarshi» paradigmasidan «biz birgalikda – umumiy muammoga qarshi» formulasiga o'tishadi.

Mediatsiya jarayonida manfaatlar muvozanatiga erishish faqat pragmatik (foyda-ziyon) hisob-kitoblarga emas, balki chuqur ma'naviy-axloqiy o'zgarishlarga tayanadi. Tomonlar o'rtasidagi begonalashuvni bartaraf etish uchun ichki qadriyatlar tizimining qayta ko'rib chiqilishi taqozo etiladi.

Aynan shu nuqtada insonning ma'naviy olami, vijdon va mas'uliyat kategoriyalarining falsafiy mohiyati hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Zero, jamiyat a'zolarining xatti-harakatlari faqat tashqi qonunlar bilan emas, balki ularning ichki axloqiy prinsiplari orqali boshqariladi. O'zaro munosabatlardagi inqirozli holatlarni yengib o'tishda shaxsning qadriyatlar tizimini tushunish, axloqiy tushunchalarning inson ruhiyatidagi o'rnini tadqiq etish muhimdir. Xususan, I. M. Abdullaeva o'zining ilmiy izlanishlarida badiiy-falsafiy meros vositasida insonning axloqiy tushunchalar tizimini aksiologik anglash, burch,

vijdon va insonparvarlik kabi kategoriyalarni chuqur mushohada qilish jamiyatdagi ma'naviy ziddiyatlarni yengib o'tish va insoniy munosabatlarni tiklashning asosi ekanligini ko'rsatib beradi [5, s. 283–284].

Mediatsiya amaliyotida ham aynan mana shunday aksiologik qayta baholash ro'y beradi: nizo ishtirokchilari o'zlarining xudbinlik (egoistik) chegaralaridan chiqib, qarshi tomonning ham insoniy qadr-qimmat, ehtiyojlari va huquqlari mavjudligini axloqiy jihatdan e'tirof etadilar [5, s. 285]. Bu esa ijtimoiy sheriklikning shunchaki rasmiy qog'ozdagi kelishuv emas, balki real qadriyatli ittifoqqa aylanishini kafolatlaydi.

Ijtimoiy sheriklikning moddiy va nomoddiy poydevori bevosita ijtimoiy kapital (ishonch, ijtimoiy tarmoqlar, o'zaro yordam me'yorlari) bilan belgilanadi [2, s. 65].

Ko'rsatkichlar / Xususiyatlar	An'anaviy sud (Konfrontatsion model)	Mediatsiya (Ijtimoiy sheriklik modeli)
Qaror qabul qilish mexanizmi	Sudya tomonidan majburiy tarzda	Tomonlarning ixtiyoriy konsensusi orqali
Natijaning ijtimoiy tabiati	Biri yutadi, ikkinchisi yutqazadi («Win-Lose»)	Har ikki tomon manfaati qondiriladi («Win-Win»)
Munosabatlarning istiqboli	O'zaro aloqalar uziladi, adovat kuchayadi	Hamkorlik va sheriklik aloqalari saqlanadi
Ijtimoiy kapitalga ta'siri	Ishonchni yemiradi, begonalashuvni oshiradi	Ijtimoiy kapitalni, ishonchni ko'paytiradi
Iqtisodiy xarajatlar	Yuqori tranzaksion va sud xarajatlari	Resurslar va vaqt tejaladi, xarajat kamayadi
Axloqiy-qadriyatli holat	Rasmiyatchilik, tashqi majburlov	O'zaro hurmat, ichki mas'uliyat va qadriyat

Iqtisodiy munosabatlarda nizo tufayli to'xtab qolgan faoliyat katta moliyaviy yo'qotishlarga olib keladi. O. Uilyamson ta'kidlaganidek, subyektlar o'rtasidagi noaniqlik va ziddiyatlar shartnomaviy tranzaksion xarajatlarni keskin oshiradi [6, s. 98]. Mediatsiya muzokaralar muddatini qisqartirish, tomonlarning sirliligi va obro'-e'tiborini (ishchanlik reputatsiyasini) saqlash orqali iqtisodiy maydonda barqaror sheriklik muhitini saqlab qoladi.

Muhokama. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, mediatsiyaning ijtimoiy sheriklikdagi roli haqidagi qarashlar zamonaviy ijtimoiy-falsafiy nazariyalar bilan

mustahkam uyg'unlashadi. R. Darendorfning ijtimoiy konflikt nazariyasiga ko'ra, ziddiyatlarni yo'q qilib bo'lmaydi, biroq ularni institutsionallashtirish va boshqarish orqali ijtimoiy taraqqiyot omiliga aylantirish mumkin [3, s. 145]. Mediatsiya ana shunday institutsionalizatsiyaning eng ilg'or va insonparvar shakli sifatida namoyon bo'ladi.

O.V. Allaxverdovanning tadqiqotlarida mediatsiya ko'proq ijtimoiy-psixologik va huquqiy texnologiya sifatida baholangan bo'lsa [1, s. 35], bizning tahlilimiz uning kengroq falsafiy – ijtimoiy konsensus va qadriyatlar uyg'unligi institutiga daxldor ekanini asoslaydi. D.L. Davidenko ta'kidlagan tinchlik bitimi konsepsiyasi ham [4, s. 59] mediatsiyaning faqat protsessual yakuni bo'lib, uning tub mazmuni – jamiyat a'zolari o'rtasidagi ontologik muloqotni tiklashdir.

Yu. Habermasning kommunikativ harakat nazariyasi prizmasidan qaralganda, mediatsiya «strategik harakat»dan (boshqalarni o'z manfaatiga bo'ysundirishga intilish) «kommunikativ harakat»ga (o'zaro tushunish va umumiy me'yorlarni izlash) o'tish amaliyotidir [7, s. 115]. Ishtirokchilar o'zlarining xususiy da'volarini argumentlar vositasida jamoatchilik va hamkorlik mezonlariga moslashtiradilar. Mediatsiya nafaqat individual manfaatlar to'qnashuvini yumshatadi, balki fuqarolik jamiyatining poydevori bo'lgan vertikal (davlat – fuqaro) va gorizontal (fuqaro – fuqaro, biznes – biznes) ijtimoiy sheriklik tizimini barqarorlashtiradi.

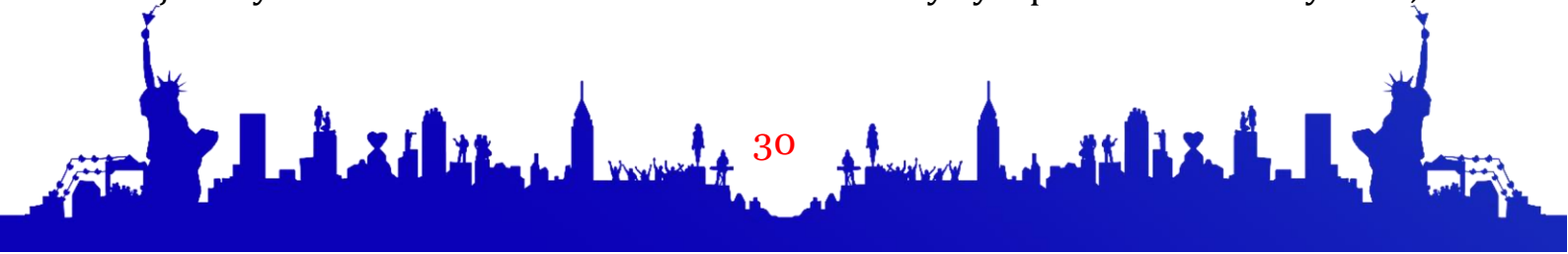
Xulosa. O'tkazilgan ijtimoiy-falsafiy tadqiqot asosida quyidagi xulosalar shakllantirildi:

Ijtimoiy sheriklikning universal vositasi: Mediatsiya zamonaviy jamiyatda turli ijtimoiy guruhlar va shaxslarning qonuniy manfaatlarini o'zaro muvofiqlashtirish, ijtimoiy adolatni ta'minlash hamda konstruktiv hamkorlik maydonini yaratishning eng samarali institutlaridan biridir.

Manfaatlar balansining dinamik tabiati: Manfaatlar muvozanati bir tomonning ikkinchisi ustidan g'alaba qozonishi bilan emas, balki har ikki tomonning hayotiy zarur ehtiyojlari qanoatlantirilgan, o'zaro maqbul bo'lgan «Win-Win» integratsiyasi orqali ta'minlanadi.

Aksiologik va axloqiy yangilanish: Mediatsiya jarayoni shaxsning ichki ma'naviy-axloqiy potensialini faollashtiradi, o'zaro ishonch, empatiya va javobgarlik hissini shakllantirish orqali jamiyatdagi begonalashuvni bartaraf etadi.

Ijtimoiy kapital va barqarorlik: Mediatsiya amaliyotining keng yoyilishi ijtimoiy munosabatlarda tranzaksion va ruhiy yo'qotishlarni kamaytiradi,

jamiyatning o'z-o'zini boshqarish qobiliyatini oshiradi hamda demokratik fuqarolik jamiyatini barpo etishning mustahkam tayanchiga aylanadi.

Mazkur yo'nalishdagi keyingi ilmiy izlanishlar ijtimoiy sheriklikning milliy-madaniy xususiyatlari, o'zbek xalqining an'anaviy murosa va jamoaviylik (maslahat, oqsoqollar kengashi) qadriyatlarining zamonaviy mediatsiya tizimi bilan integratsiyasi masalalarini o'rganishga qaratilishi maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Allaxverdova O. V. Mediatsiya nizolarni hal qilishning ijtimoiy-psixologik va huquqiy texnologiyasi sifatida // Sankt-Peterburg davlat universiteti axborotnomasi. 6-seriya. Falsafa. Madaniyatshunoslik. Siyosatshunoslik. Huquq. Xalqaro munosabatlar. 2006. № 4. 31–39-betlar.
2. Burde P. Kapital shakllari // Iqtisodiy sotsiologiya. 2002. T. 3. № 5. 60–74-betlar.
3. Darendorf R. Ijtimoiy nizo nazariyasi elementlari // Sotsiologik tadqiqotlar. 1994. № 5. 142–147-betlar.
4. Davidenko D. L. Rossiya qonunchiligi bo'yicha kelishuv bitimini tuzishga ko'maklashishni huquqiy tartibga solish masalalari // Hakamlilik va fuqarolik jarayoni. 2004. № 7. 58–63-betlar.
5. Abdullaeva I. A. P. Chexov qissalarida axloqiy tushunchalar tizimini aksiologik anglash // Xorijiy tilshunoslik va lingvodidaktika. 2025. T. 3. № 11/S. 282–286-betlar.
<https://inscience.uz/index.php/foreign-linguistics/article/view/9739>
6. Uilyamson O. I. Kapitalizmning iqtisodiy institutlari: Firmalar, bozorlar, «munosabatlar» kontraktatsiyasi / Ingliz tilidan tarjima. SPb.: Lenizdat; CEV Complex, 1996. 702 b.
7. Xabermas Yu. Axloqiy ong va kommunikativ harakat / Nemis tilidan tarjima, D. V. Sklyadnev tahriri ostida. SPb.: Nauka, 2000. 380 b.

